

Прохоренко Оксана Феодосіївна –
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри юридичного документознавства
Національної академії внутрішніх справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ МВС УКРАЇНИ

Розкрито зміст поняття національної самосвідомості, визначено умови формування та критерії оцінювання її сформованості. Запропоновано заходи щодо становлення національної самосвідомості курсантів.

Ключові слова: національна самосвідомість; патріотизм; патріотичне виховання; громадянська відповідальність.

Раскрыто содержание понятия национального самосознания, определены условия формирования и критерии его сформированности. Предложены мероприятия по становлению национального самосознания курсантов.

Ключевые слова: национальное самосознание; патриотизм; патриотическое воспитание; гражданская ответственность.

On the basis of the analysis of literature the concept of national identity and evaluation criteria of its formation are founded. The conditions conducive to its formation are also identified. A list of activities to build national identity cadets are offered.

Understanding the changes in Ukraine causes interest in the formation of a unified Ukrainian nation. The common official language, common symbols of loyalty to the state and its laws, common interests and hopes for a better arrangement of social life are the essential characteristics of a nation, as consider experts of nation-building nation. Recent events have

clearly revealed the presence among different regions of Ukraine significant differences in the approaches to the issue of national identity.

The concept of national identity encompasses a number of elements. This national identity, the understanding of the typical features of their community, the understanding of common historical past, the present and the future of the territorial community (homeland), and in certain specific historical conditions – the understanding of the public community, a conscious attitude towards material and spiritual values nation, its achievements, focus on them (national pride, patriotism, etc.).

At the heart of the national idea is the positive perception of our historical past, find deeper meaning of social life through understanding their national roots and revive the best traditions, according to many prominent thinkers. The development of this idea in the public consciousness is impossible without reforming and innovative changes in education and training. It is not enough to give a cadet the models. You must build the process so that the cadets deeply rooted persistent stereotypes of national morality and social behavior patterns that evolved during the centuries of historical development of the nation.

To streamline the formation of national identity for future police officers during a study of academic disciplines, including the humanities, in the educational process should: improve the content of these disciplines through the isolation conceptual ideas of national education, reflection of national characteristics; ensure continuity of implementation of classroom and extracurricular forms and methods of national education; form of pedagogical skills of teachers for the education of national consciousness in cadets.

In order to improve the process of national consciousness in establishments of education Internal Affairs of Ukraine proposed list of activities that can create the conditions under

which future police officers become involved in the native culture, and this involvement unite them.

You must create the conditions in which cadets will closely unite with the ative culture and feel the unity of of its land, its people.

Keywords: national identity; patriotism; patriotic education; civil liability.

Як може бути об'єднане на ділі те, що не об'єднане в думках, мисленних образах і намірах? Наміри, думи, менталітет, духовне життя, релігійні конфесії – ось що необхідно об'єднати в межах однієї великої ідеї, щоб українці нарешті змогли дати відповідь на ті питання, які поставив ще Т. Г. Шевченко: «Що ми?.. Чий сини?.. Яких батьків? Ким? За що закуті?»

В. Липинський

Осмилення змін, що відбуваються сьогодні в Україні, зумовлює інтерес до проблеми формування єдиної української нації. Фахівці з проблем націотворення вважають сутнісними характеристиками нації спільну державну мову, спільні символи, лояльність до держави та її законів, спільні інтереси та надію на краще влаштування суспільного життя. Останні події чітко намітили тенденції, що підтверджують існування між різними регіонами України істотних відмінностей у підходах до питання національної ідентичності.

Науковці зазначають, що структуру поняття національної самосвідомості становлять національна ідентичність, уявлення про типові риси своєї спільності (національний гетеростереотип), уявлення про спільність історичного минулого, сучасності й майбутнього, про територіальну спільність (рідну землю), а за певних конкретно-історичних умов – про державну спільність, усвідомлене ставлення людей

до матеріальних і духовних цінностей нації, її досягнень, орієнтації на них (почуття національної гордості, патріотизму тощо) [1, с. 45].

Нині проблема формування національної самосвідомості стає дедалі актуальнішою. Національна ідентичність насамперед полягає в ідентифікації членів певної спільноти як співгромадян. Національна самосвідомість – це усвідомлення громадянами себе членами єдиного громадянського суспільства, єдиної нації. Показником національної самосвідомості є загальне доброзичливе ставлення до своїх співвітчизників, які є громадянами певної держави, тобто усвідомлення того суспільного організму, який в усьому світі має назву «нація за громадянством» і передбачає етнічні меншості, носіїв різних мов та культур. Розуміння цього водночас сприятиме формуванню в членів соціуму ставлення до нації як спільноти всього населення, усіх етносів, які проживають у межах конкретної держави й об'єднуються за допомогою юридичних інституцій, прав громадянства та через духовну потребу жити і діяти разом, спільно рухатися до визначеної мети.

Першооснови формування національної самосвідомості було закладено ще в народній педагогіці – у легендах, казках, міфах, літописах, повчаннях, прислів'ях. Означене питання хвилювало літописців, державних і громадських діячів, письменників: Нестора Літописця, Ярослава Мудрого, Іларіона, Володимира Мономаха, П. Орлика, Ф. Прокоповича, Г. Сковороду, Т. Шевченка, П. Куліша, Д. Чижевського, Лесю Українку, І. Франка, М. Грушевського, В. Винниченка, С. Рудницького. Багатогранні аспекти патріотичного виховання особистості відображено в працях педагогів Х. Алчевської, Г. Ващенко, О. Духновича, І. Огієнка, С. Русової, К. Ушинського, Я. Чепіги, які значну увагу приділяли вихованню любові до своєї землі, рідної мови, формуванню національної самосвідомості, поваги до історичного минулого. А. Макаренко, В. Сухомлинський радили прищеплювати молоді високі почуття вірності й відданості

Батьківщині, пошани до її трудівників. У сучасній педагогічній науці окремі аспекти патріотичного виховання розробляють О. Бандура, С. Бевзенко, Н. Волошина, Т. Донченко, А. Капська, О. Карловас, А. Кучерявий, О. Кобилат, Л. Мацько, В. Неділько, Є. Пасічник, О. Пометун, О. Ситник, Б. Степанишин, О. Литвинова та ін.

Особливу увагу встановленню сутності поняття національної самосвідомості та критеріїв оцінювання сформованості її рівнів приділено в науковому дослідженні С. Борисової [2]. Ураховуючи напрацювання інших науковців (О. Бочковського, О. Леонтьєва, В. Століна, В. Сухомлинського та ін.), дослідниця зазначає, що національна самосвідомість є поєднанням самопізнання, емоційно-ціннісного ставлення до себе, самоорієнтації та саморегуляції соціальних об'єктів щодо сукупності накопиченого українською нацією протягом історичної еволюції. Критеріями оцінювання сформованості рівнів національної самосвідомості, визначеними С. Борисовою, є цілісність культурних знань, усвідомлення національної приналежності, поважне ставлення до культури, відповідальність за національні інтереси, практична участь у розвитку культури. Як бачимо, в Україні існує певна теоретична база та практичний досвід формування національної самосвідомості тих, хто отримує освіту у вищих навчальних закладах [3].

Зважаючи на результати сучасних наукових досліджень, метою статті є з'ясування сутності поняття національної самосвідомості, визначення факторів впливу на процес її формування, окреслення напрямів удосконалення процесу формування національної самосвідомості в закладах освіти МВС України.

Однією з головних ознак розвитку сучасного українського суспільства має стати пошук національної ідеї, яка б консолідувала прогресивні, творчі сили нашого соціуму. В основі національної ідеї, на думку багатьох видатних мислителів, лежить позитивне сприйняття нашого історичного

минулого, пошук глибинного змісту суспільного буття через осмислення своїх національних коренів і відродження кращих народних традицій. Розвиток цієї ідеї в громадській свідомості неможливий без реформування та інноваційних змін у системі освіти й виховання. Надання молодій людині, яка здобуває освіту у вищому навчальному закладі системи МВС України, зразків для наслідування є недостатнім. Необхідно вибудовувати цей процес так, щоб у курсантів, студентів глибоко вкоренилися стійкі стереотипи національної моралі та суспільної поведінки, стереотипи, що формувалися століттями протягом історичного розвитку нації.

Зазначене вище свідчить про досить складну структуру національної самосвідомості, а отже, – про складність процесу її формування в молоді, зокрема майбутніх офіцерів. Такий процес немислимий без усвідомленого почуття відповідальності перед державою й передбачає досконале знання своїх громадянських прав та обов'язків.

Для працівника органів внутрішніх справ, який щодня долучається до охорони правових і державних засад суспільства, вкрай важливим є усвідомлення того, громадянином якої держави він є. Будучи вимушеним, відповідно до своїх службових обов'язків, брати участь у суспільно-політичних конфліктах, він має щоразу демонструвати власну національну гідність і самосвідомість.

Сьогодні особливо важливого значення набуває формування почуття патріотизму, національної самосвідомості студентської молоді як запоруки її активної участі в соціально-економічній діяльності держави, гарантії національної безпеки України. Тому навчально-виховний процес у вищому навчальному закладі необхідно вибудовувати таким чином, щоб пробудити в молоді національні почуття, виховати в них повагу та любов до свого народу, до його споконвічних моральних і духовних здобутків, а також самоповагу й гордість за свою Батьківщину, і на цій основі формувати суспільно значущі

особистісні риси громадянина України: національну свідомість, духовність, громадянську відповідальність, патріотизм.

Сучасна структура системи підготовки правоохоронців містить певні можливості формування національної свідомості курсантів. Робочими навчальними планами передбачено вивчення низки культурологічних навчальних дисциплін і дисциплін, що висвітлюють питання української державності. Проте, наприклад, у межах такої навчальної дисципліни, як «Риторика», за умови збільшення навчальних годин можна передбачити проведення круглого столу «Голодомор 1932–1933 рр. – генетичний страх України»; тематичного диспуту, присвяченого українському козацтву «Золоті дзвони Покрови»; дискусії про складові українського менталітету тощо.

Для вдосконалення роботи з формування національної самосвідомості майбутніх працівників органів внутрішніх справ під час вивчення навчальних дисциплін, зокрема гуманітарного циклу, у навчально-виховному процесі необхідно: удосконалити зміст дисциплін через виокремлення концептуальних ідей національного виховання, відображення національних особливостей; забезпечити наступність реалізації аудиторних та позааудиторних форм і методів національного виховання; формувати у викладачів педагогічну майстерність щодо виховання національної свідомості в курсантів.

З метою вдосконалення процесу формування національної свідомості в закладах освіти МВС України пропонуємо вжити таких заходів:

проведення лекційних занять, присвячених вивченню традицій, звичаїв, національних символів, менталітету, національних свят, постатей історичних героїв;

організація перегляду кінофільмів українського виробництва за означеною тематикою з подальшим обговоренням;

організація бесід курсантів із фахівцями-істориками, народознавцями;

проведення тематичних вечорів суспільно-політичного (присвячених державним святам, пам'ятним датам, політичним подіям: День Злуки, вшанування загиблих під Крутами тощо) або патріотичного (з нагоди історичних дат) характеру, наприклад, вечорів пам'яті за загиблими в Другій світовій війні «У борні, у бронзі, у серцях», просвітницьких годин з нагоди Дня героїв «Ми про Вас пам'ятаємо»;

організація науково-практичних семінарів або круглих столів із питань вивчення та популяризації творчості Є. Маланюка, О. Ольжича, О. Теліги, Д. Донцова, В. Липинського й інших українських митців, істориків, які своєю творчістю, за словами С. Єфремова, прагнули «збудити великий народ ... до свідомого життя, духу живого вдмухнути в приспаного історією велетня, перетворити сирову етнографічну масу в свідому і своєю свідомістю дужу націю»;

популяризація дослідження родинного дерева курсантів, походження прізвища тощо;

організація конкурсів-презентацій досліджень історії рідного села, містечка, міста (району міста) «Мій рід, моя земля, моя Батьківщина»;

організація спортивних змагань «Ми – козацького роду нащадки» з використанням елементів козацьких забав;

проведення вечорів української поезії, музики, мистецтва;

організація переглядів вистав у театрах, екскурсій до етнографічних музеїв тощо.

Для виховання нових поколінь, необхідні взірці для наслідування. Націю творить спільна гордість за минуле та спільна доля в майбутньому. Кожна нація плекає, популяризує своїх героїв, навколо яких вона власне й об'єднується.

Консолідувавши зусилля всіх підрозділів навчальних закладів МВС України, маємо створити умови, за яких майбутні правоохоронці стануть ближчими до рідної культури, і ця близькість об'єднуватиме їх, спонукатиме їх до поглибленого вивчення культурно-історичних ознак нації, сприятиме

усвідомленню долученості до своєї землі, власного народу. Люди, з такими рисами становитимуть нову генерацію правоохоронців, що розв'яже в перспективі важливу проблему українського суспільства в зазначеній сфері. Ми маємо усвідомлювати те, що більша частина нашого суспільства живе поза національною культурою. Залучення цієї частини суспільства до національної культури є справою довгою й важкою, такою, що потребує і колосальних креативних зусиль, і добре продуманої стратегії й тактики.

На основі вищезазначеного можна виділити напрями вдосконалення процесу формування національної самосвідомості курсантів, а саме:

проведення моніторингу сформованості рівня національної самосвідомості курсантів;

створення централізованої системи формування національної самосвідомості курсантів, зокрема із залученням кафедр, факультетів та інших структурних підрозділів навчальних закладів МВС України;

розширення спектру заходів і засобів формування національної самосвідомості курсантів.

Отже, працівник органів внутрішніх справ має бути таким фахівцем, який не тільки зможе професійно виконувати свої обов'язки, а й бути всебічно та гармонійно розвинутою особистістю, патріотом України, який берегтиме духовні цінності українського народу, сформовані протягом багатьох століть.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мартинюк І. В. Національне виховання: теорія і методологія / І. В. Мартинюк. – К. : ІСДО, 1995. – 160 с.
2. Борисова С. В. Формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами українського музичного мистецтва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / С. В. Борисова. – Луганськ, 2002. – 20 с.

3. Актуальні проблеми формування національної самосвідомості під час навчання у вищих навчальних закладах : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Донецьк, 9–10 листоп. 2007 р.). – Донецьк, 2007. – 256 с.

4. Краснокутська Ю. Особливості становлення національної ідентичності в сучасному українському суспільстві / Ю. Краснокутська // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства* : зб. наук. пр. – Харків, 2004. – С. 277.

5. Кухаренко П. М. Формування громадської позиції сучасної молоді / П. М. Кухаренко, О. О. Резнікова // *Україна на зламі тисячоліть – 20 років незалежності (1991–2011 рр.)* : зб. наук. пр. / відп. ред. А. С. Кобець. – Д. : Придніпров'я, 2011. – Вип. 3. – С. 169–174.

6. Хабермас Ю. В поисках национальной идентичности. Философские и политические статьи / Ю. Хабермас ; [пер. с нем.]. – Донецк : Изд-во «Донбасс», 1999. – 123 с.